

Американська мрія

Петро Сандуляк

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

© Видавництво «Наш Формат». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Ваша честь, Декларація натуралізації Сполучених Штатів починається зі слів: Америка є країною іммігрантів. Емігранти з усього світу їхали в США в пошуках кращого життя, важко працювали, тим самим роблячи країну сильнішою і привабливішою. З часів перших колоністів Америка пройшла довгий і важкий шлях до демократії, достатку, рівності й верховенства права, які ми тепер називаємо західними цінностями. Нині США є беззаперечним лідером вільного світу, країною великих можливостей, одним із найпривабливіших місць для життя на планеті, зразком для мільйонів людей у світі, які мріють побудувати щось подібне в себе на батьківщині. Також мільйони людей прагнуть емігрувати до США в пошуках кращої долі. Далеко не всім це вдається. Хоча чимало з них усе ж досягли заповітних берегів і стали гордими американцями. Протягом 14 років мого проживання в США я бачив різних американців: як дуже успішних, так і не дуже, яких об'єднувало те, що вони вважали себе гордими американцями.

Ваша честь! Через кілька тижнів відбудеться мій суд. Я вирішив написати вам цього листа, хоча мої адвокати не рекомендували мені цього робити, оскільки вважають: ви можете використати щось із написаного проти мене. Я все-таки вирішив написати, попри їхні застереги, бо вважаю, що цей лист уже нічого не змінить. Моя доля вирішена, мій шлях у США закінчується, моя американська мрія зруйнована, мене депортують до України, моє життя зазнало краху, і я маю на увазі не лише матеріальний бік справи. Я розумію: життя продовжується, катастрофа, яка сталася зі мною, — це ще не мій кінець. Я маю відповідальність перед дітьми, сім'єю, тож змушений знайти в собі сили почати все спочатку, що б зі мною не сталося і як би це все жорстоко і сумно не було. Я вирішив написати цей лист, аби ви хоч частково зрозуміли: з якого середовища я приїхав у США, чому я так мріяв потрапити сюди й забрати свою сім'ю, щоб ви усвідомили моє бачення пріоритетів, а зовсім не для того, щоб

викликати у вас жаль чи співчуття.

Еміграція українців до Нового світу почалася наприкінці XIX століття. На той час територію України поділили Австро-Угорська та Російська імперії. Всі мої предки жили на Західній Україні, яка тоді, як я вже сказав, належала Австро-Угорщині. Так склалось історично, що еміграція до вільного світу була тоді значно жвавіша із західних територій України, ніж зі східних. У той час, як більшість країн розвинуеного світу вже пройшли індустріалізацію, західна частина України в складі Австро-Угорської імперії залишалася відсталим, аграрним і навіть, можна сказати, депресивним регіоном. Щоправда, спроби проведення в регіоні реформ династією Габсбургів усе ж таки були. Прикладом можна вважати реформи імператора Йосифа II. Він вважався прогресивним на ті часи монархом і намагався проводити реформи ще за часів правління своєї матері імператриці Марії-Терезії, в уряді якої працював. Щоправда, через спроби реформ часто з нею конфліктував. Він поділив імперію на області, спробував ввести єдиний земельний податок, усіляко підтримував розвиток промисловості, видав укази, згідно з якими селяни мали право оскаржувати дії поміщиків, проголосив скасування кріпосної залежності селян, видав указ про толерантність до віросповідання відмінних від католицизму конфесій. Також він закрити монастирі та духовні ордени, почавши секуляризацію церковного майна. На їх місці створював школи. Але не всі починання вдалося впровадити в життя. Скажімо, введення єдиного земельного податку зупинив опір поміщиків. Отож, незважаючи на спроби реформ віденських монархів, Галичина загалом залишалася відсталою і депресивною.

Тож коли агітатори та шукачі робочої сили для шахт, заводів і фабрик Нового світу заїжджали в наші села й міста, знаходилося чимало охочих виїхати в пошуках кращої долі. Часто люди, вирушаючи в далеку дорогу, думали, що їдуть за океан ненадовго:

на рік чи два, щоб заробити грошей і врешті повернутися на батьківщину. Такі поодинокі випадки, звісно, траплялися. Однак переважно заробітчани вже ніколи не поверталися на батьківщину. Багатьом із них повернутися до родин перешкодила Перша світова війна, яка спалахнула 1914 року. З початком війни Європа докорінно змінилася, як і пріоритети людей, які вже не думали про заробітки, а лише про виживання в той важкий час. Війна завершила першу хвилю еміграції українців до Нового світу.

Багато заробітчан, особливо ті, хто виїхав до Аргентини, Бразилії та інших країн Південної Америки, швидко зрозуміли, що агенти їх обдурили, ніякого раю там нема, треба тяжко працювати за копійки та без перспектив у найближчому майбутньому. Прикметно: українська діаспора в Південній Америці збереглася донині. Приміром, у бразильському штаті Парана є муніципальний округ Прудентополіс (колишня назва Прудентопіль). Його заснували колоністи з Галичини 1885 року. Нині там майже 80 відсотків населення мають українське походження, яке досі зберігає свої традиції та культуру. В окрузі українська мова є державною поряд із португальською.

Набагато більше пощастило тим, хто потрапив до Північної Америки. І хоча майже всі заробітчани трудилися на важких і низькооплачуваних роботах, із часом їхнє життя ставало кращим, і для більшості з них (особливо для тих, хто опанував мову) відкривалися кращі перспективи. Перші українці в Північній Америці культивували дикі прерії на заході Канади, працювали на шахтах Пенсильванії, трудилися на фабриках і заводах. З часом українські емігранти засновували клуби та гуртки: з вивчення рідної мови, танців, співів. Так у Новому світі зародилась українська діаспора, яка є вагомою силою і сьогодні. Коли я вперше 1995 року опинився на українському фестивалі в штаті Нью-Йорк, в українському селі Верховина, мене приємно вразив масштаб

побаченого: кількість і якість вистав, дійств, виконавців і всякого роду заходів, які показували, що українська діаспора робить все можливе для збереження рідної культури. Звісно, що дії української діаспори не обмежувались тільки збереженням традицій. У Північній Америці вона створила велику кількість політичних рухів та організацій (зокрема, уряд УНР в екзилі), які працювали для українського народу, сподіваючись на визволення України. Згаданий уряд в екзилі припинив свою роботу і передав свої справи президенту Леоніду Кравчуку аж 1992 року, коли Україна здобула незалежність.

Закінчення Першої світової війни, кривавої та найбрутальнішої, яку людство бачило за всю свою історію до того часу, ознаменувало грандіозні зміни у світі. Величезна кількість українців, не маючи на той час своєї держави, воювали за Російську та Австро-Угорську імперії, боролися і вмирили зовсім не за свої інтереси. Після розпаду Австро-Угорської, Російської та Османської імперій у підневільних народів зажеврила надія на незалежність.

Деяким народам, як-от полякам, чехам, литовцям, латвійцям, естонцям, фінам, деяким балканським народам, справді вдалося створити свої держави. Але, на жаль, не українцям. Незалежність, проголошена у двох частинах України (західній та великій), тривала недовго. В лютому 1917 року в Росії цар зрікся престолу, і незабаром у Києві створили Центральну Раду, яка проголосила незалежність, сформувала уряд і армію. Проте вже в листопаді в Петербурзі відбувся переворот, до влади прийшли більшовики, які з перших днів навіть не розглядали варіантів, аби Україна могла бути вільною і незалежною. Приблизно те ж саме бачення майбутнього України мали й білогвардійці. Після двох років кровопролитної війни з переважаючими силами «червоних», «білих», анархістів та інших сил, Україна втратила незалежність і врешті стала однією з республік у складі СРСР.

У загальних рисах подібне відбулося й на західних теренах України. Ще задовго до розпаду Австро-Угорської імперії (жовтень 1918 року) західні українці розпочали підготовку до створення власної держави. Після падіння Габсбургів усі політичні партії об'єдналися і створили Українську Народну Раду. В ніч на перше листопада 1918 року у Львові та інших містах на міських ратушах і державних установах замайорили українські прапори. Ще через кілька днів УНР проголосила Західноукраїнську Народну Республіку. Той факт, що українці прагнуть жити в окремій незалежній країні, страшенно дратував поляків, учорашніх братів по неволі, тих, хто теж був підданим австрійців і ще вчора мріяв про волю і незалежність. Поляки оголосили війну і перейшли до активного наступу. Ця нерівна війна (3,5 мільйони українців проти 18 мільйонів поляків) завершилася через вісім місяців поразкою українців. У липні 1919 року рештки західноукраїнської армії, не маючи змоги більше чинити спротив полякам через нестачу боєприпасів, перейшли річку Збруч і влилися в армію Симона Петлюри. Західна Україна стала частиною Польщі. Пригадується анекдот на цю тему. Галичанин помирає і постає перед Богом. Всевишній просить його розповісти про своє життя. «Немає нічого особливого, — відповідає чоловік, — народився я в Австрії, одружився при незалежній Західноукраїнській Республіці, діти народились при Польщі, до школи пішли за німців, онуки народились у Союзі, а помер я у вільній Україні». «Але тебе й помотало в житті», — каже Бог. «Та зовсім ні, Господи. Я все життя не виїжджав із Тернополя», — відповів чоловік.

В Європі формувався новий порядок. Хоча принцип, оголошений американським президентом Вудро Вільсоном в його 14 пунктах про самовизначення націй, і дістав загальне визнання, Україні, мабуть, єдиній із великих країн, не вдалось тоді добитись державності. У Великій Україні більшовики взялися будувати

комуністичний рай із більш ніж сотнею інших народів у складі СРСР, а Західна — стала провінцією: воєводством Східна Галичина в складі Польщі. Як я вже казав вище, всі мої предки походять із західної частини України, тож я б хотів зупинитися на історії мого краю трохи детальніше. Тим більше, що еміграція українців до Нового світу переважно йшла саме звідси.

До тих негараздів, в яких жив народ Західної України: післявоєнна розруха, відстала економіка, безробіття, додався ще один — дискримінаційна політика з боку поляків. Якщо ще зовсім недавно, коли краєм керували австрійці, владу майже не цікавило, які церкви чи школи будувала українська громада, то поляки різко негативно реагували на бажання українців збудувати українську церкву, бібліотеку чи школу. І хоча більшість населення краю становили українці, місцева польська влада засновувала все більше польських шкіл, церков, бібліотек. Тобто поляки постановили собі за мету полонізувати, асимілювати й покатоличити українців, створюючи відповідні умови та використовуючи політику бича і калача, щоб українці переходили в польську національність, більше вживали польську мову, віддавали дітей до польських шкіл тощо. Дуже скоро виявилось: щоб мати можливість отримати якусь інтелектуальну роботу (від вчителя чи працівника залізниці до бухгалтера), українець повинен користуватись польською мовою і змінити національну належність. Тобто: якщо хтось не бажав ставати поляком, то йому залишалось хіба що працювати в полі.

В історії наших народів такий випадок уже мав місце. 1349 року Казимир III із третьої спроби завоював Галичину, яка втратила незалежність і стала частиною Польщі. Політику полонізації та покатоличення тоді теж проводили досить агресивно. У результаті — українська еліта розчинилася в культурі, релігії та політичній системі Польщі. Чого не скажеш про простий люд, який залишався вірним рідним традиціям, мові, православ'ю, культурі. Величезну

роль у збереженні нашої самосвідомості відіграла тоді православна церква.

Я справді не можу знайти логічного пояснення, чому поляки так вперто прагнули асимілювати українців і в XIV, і у XX століттях. Візьмемо інший приклад — Закарпаття, де жили українці після Першої світової війни у складі Чехословаччини. Хоча українці Закарпаття теж юридично не мали автономії, їхнє життя суттєво відрізнялось від життя українців Галичини в Польщі. Ні чехів, ні словаків зовсім не дратувало те, що українці хочуть мати свою церкву, школу, бібліотеку, гурток чи клуб. Тобто вони не хворіли на синдром зверхності, не проводили щодо меншин політики дискримінації чи асиміляції, всіляко допомагали українцям. Тож останні відчували себе повноправними жителями Чехословаччини. Звісно, не обходилося без міжнаціональних конфліктів. Варто визнати: у міжвоєнний період Чехословаччина була найдемократичнішою з новостворених країн Європи.

На жаль, життя українців в умовах демократії на Закарпатті тривало недовго. 1938 року нацистська Німеччина з мовчазної згоди західних держав (Мюнхенська змова) захопила Судетську область Чехословаччини. Українці Закарпаття, спостерігаючи невпевненість чеської влади, зажадали автономії, на що чеський уряд погодився: в жовтні 1938 року Закарпаття отримало самоврядування. Однак після повного захоплення Чехословаччини Гітлер віддав Закарпаття своєму сателіту — Угорщині. Воєнні дії між угорцями й українцями на території краю та брутальне ставлення нових господарів до місцевих жителів знову перетворили життя закарпатців на пекло.

Отже, з чехами та словаками українці мирно проживали в одній державі, практично не маючи міжетнічних конфліктів. Життя українців з іншими етносами: поляками, румунами чи угорцями минало в постійних сутичках. Я думаю, що бажання цих народів дискримінувати українців йшло від їхнього виховання в

імперському дусі. Поляки та угорці, як свідчать літературні та історичні джерела, пишалися і навіть хизувалися тим, що їхні країни колись були великими та сильними, завойовували інших і навіть інколи відігравали ключову роль в історії Європи. Тож через імперські амбіції та шовіністичні настрої населення цих країн українці в Польщі, Угорщині та Румунії ставали об'єктом дискримінаційної політики. Приміром, поляки були впевнені, що колонізація спрацює, оскільки їхня культура велика, приваблива, тож українці залюбки перейматимуть її. Також існувала думка, що український рух у Галичині дуже слабкий для протистояння колонізації. Він насправді таким і був на той час. Як покаже історія, вони прорахувалися в обох випадках. Важко сказати, чим би закінчилася колонізація, якби не Друга світова війна.

В Угорщині зараз проживає понад триста тисяч греко-католиків. Багато вчених вважають: це українці, які через потужний тиск із боку угорців асимілювались дуже швидко, настільки швидко, що тепер ледь пам'ятають, що колись були українцями. Приблизно те саме відбулося з українцями після сумновідомої акції «Вісла» 1947 року, коли українців депортували з їхніх етнічних територій і розсіяли серед польського населення. Поляки ставились до українців настільки вороже, що здебільшого батьки вдома спілкувалися з дітьми польською, і навіть не казали дітям, що вони українці, щоб уберегти їх від принижень. Тож вони асимілювались дуже швидко.

Треба визнати, що багато поляків, зокрема в уряді Польщі, ставилися до українців толерантно і виступали за поміркованість і гнучкість у стосунках із ними. Часом навіть польська центральна влада робила поступки українцям, але поміркованих політиків було небагато, і, на жаль, часто місцева влада просто ігнорувала ці поступки від центральної влади та не виконувала їх. Напруженість зростала. 1924 року уряд Польщі заборонив використання

української мови в державних установах. Наступна шкільна реформа практично перетворила всі українськомовні школи на двомовні, з викладанням більшості предметів польською мовою. У Львівському університеті закрили всі українські кафедри, тому українці могли там вчитись тільки польською мовою. Ще одним заходом зі сторони центральної влади, який викликав масове невдоволення українців, була програма переселення етнічних поляків у Східну Галичину. Уряд всіляко заохочував поляків із різних частин Польщі переселятися на землі українців. Новоприбулі отримували землю, субсидії, а ті, хто не хотів працювати на землі, отримували державні посади на кшталт залізничних і поштових працівників, поліцаїв й інших чиновників. Так уряд Польщі намагався змінити етнічний склад населення, щоб пришвидшити колонізацію українців.

У вересні 1930 року польська влада заборонила в Галичині скаутську організацію «Пласт». Тому українсько-польські стосунки погіршувались з року в рік. У другій половині 1920-х років у Східній Галичині вже діяв досить потужний радикальний націоналістичний рух, який закликав чинити опір польському пануванню. Цей рух набував усе більшого розмаху. У 1930 році в Галичині сталася хвиля підпалів польських садиб — зафіксовано понад 2000 підпалів. Звісно, уряд Польщі відповів жорстокими діями. Розпочалася так звана «пацифікація». Українськими селами пройшла хвиля терору. Підрозділи польської поліції й армії руйнували осередки українських громад, школи, бібліотеки, фізично карали багатьох людей, у багатьох випадках просто били всіх, хто траплявся на очі, конфісковували майно. Арештували понад 2000 українців, переважно молодих людей. Багато європейських політиків засудили дії Польщі, однак польські політики пролобіювали питання так, що комітет Ліги Націй звинуватив в екстремізмі українців. Пацифікація не принесла миру:

конфронтація між українцями та поляками лише збільшувалася. В 1930-х роках українські радикали вбили кількох радикальних польських політиків. У 1934 році польський уряд створив концтабір, в якому утримували майже дві тисячі українських політичних в'язнів. Стало очевидним: українці не будуть терпіти дискримінаційної політики Польщі, не хочуть жити з поляками в одній країні. Тепер важко сказати, чим би закінчилась конфронтація між українцями та поляками в Галичині, якби не Друга світова війна, яка внесла кардинальні зміни в життя України, Європи та всього світу. Остаточною крапкою в конфронтації українців і поляків, мабуть, можна вважати вже післявоєнний обмін населенням між Польщею та СРСР й «операцію Вісла» 1947 року, коли рештки українців вигнали з етнічних територій та розсіяли між польським населенням для швидкої асиміляції.

Друга хвиля еміграції з України, а особливо з Галичини, до Нового світу почалась відразу після закінчення Першої світової війни. Варто сказати, що ті, хто виїжджав, уже знали, куди вони їдуть. Якщо емігранти першої хвилі переважно їхали в невідомість, то нові переселенці вже мали достатньо інформації, оскільки практично в кожному селі були родини, з яких хтось проживав у Новому світі. Вони знали: у Північній Америці розвивалася економіка, і більшість українців уже жили забезпеченим і стабільним життям. Тож нові емігранти могли розраховувати на підтримку родичів чи знайомих і переселялися родинами на постійне проживання.

Не обминула доля еміграції й мою родину. В другій половині 1920-х років, після розчарування від тодішнього життя під владою Польщі сім'я моєї бабці Ганни вирішила емігрувати в Північну Америку. Це було важке рішення, оскільки йшлося про продаж їхньої землі, фермерського реманенту, худоби, всієї господарки. Однією з причин продажу майна стало те, що переїзд до Америки на

той час коштував надзвичайно дорого, особливо для пересічних жителів Галичини, де середній рівень життя був значно нижчий, ніж в Європі. Треба, мабуть, нагадати, якою цінністю в часи, коли основою економіки було фермерство, була земля. Але рішення про переїзд не змінили, все більш-менш цінне розпродали, і сім'я моєї бабці щасливо добралась до Канади й поселилася неподалік Едмонтону. Там Іван, батько моєї бабці, мій прадід, який був священником, збудував українську церкву, і з часом їхнє життя на новій батьківщині стабілізувалося.

• • •

Далі — у повній книжці «Американська мрія».
nashaknyga.com.ua